

Glosszárium

- Abel-csoport** Olyan csoport, amelyben a művelet eredménye független a tagok sorrendjétől. Ilyen például a körcsoport.
- Automorf függvény** Speciális, a harmonikus analízisben felbukkanó függvény.
- Automorf kéve** Az a kéve, amely Weil rozetta-kövének a jobb oldalán, a geometrikus Langlands-megfeleltetésben az automorf függvény szerepét átveszi.
- Csoport** Egy halmaz, mely olyan művelettel van ellátva, mely a halmaz két eleméhez egy halmazbeli elemet rendel. (A műveletet hol kompozíciónak, hol összeadásnak, hol szorzásnak nevezik.) Például az egész számok halmaza az összeadás műveletével csoport. A műveletnek a következő tulajdonságokat kell kielégítenie: létezik egységelem, inverz, és a művelet asszociatív.
- Dimenzió** Egy adott objektum pontjainak leírásához szükséges koordináták száma. Például az egyenes és a kör egydimenziós, a sík és a gömb felülete kétdimenziós.
- Dualitás** Két modellnek (vagy elméletnek) olyan kölcsönösen egyértelmű megfeleltetése, amelyben a paramétereknek és objektumoknak pontosan megadott ekvivalenciája adott.
- Egész szám** Olyan szám, mely vagy természetes, vagy 0, vagy egy természetes szám negatívja.
- Elmélet** A matematika vagy fizika egy bizonyos ága (például a számelmélet), vagy egy konkrét modell, mely objektumok közötti kapcsolatokat ír le (például a mérceelmélet $SO(3)$ mércecsoporttal).
- Fibrálás** Legyen M és B két sokaság, f pedig egy leképezés M -ből B -be. A B tér minden pontjára tekinthetjük M azon pontjait, melyek f mentén

ebbe a kijelölt B -beli pontba képződnek; az így kapott M -beli halmazt a leképezés „fibrumának” (vagy „rostjának”) hívjuk. Az M sokaságot a B „bázistér” feletti fibrálásnak (vagy fibrált nyalábnak) nevezzük, ha minden fibruma egymással azonosítható (és minden B -beli pontnak van egy olyan U környezete, aminek ősképe a fibrum és U direkt szorzatával azonosítható).

Fundamentális csoport Egy sokaságon egy rögzített pontban induló és végződő folytonos zárt görbék csoportja.

Függvény Egy halmaz vagy sokaság minden pontjához egy számot rendelő szabály.

Galois-csoport Egy számtest összeadást és szorzást megőrző szimmetriáinak csoportja.

Gömb Az a sokaság, melyet a lapos 3-dimenziós térben egy rögzített ponttól egyenlő távolságra lévő pontok alkotnak.

Halmaz Objektumok egy gyűjteménye, például $\{1, 2, \dots, N\}$ valamilyen N természetes számra.

Harmadfokú egyenlet $P(y) = Q(x)$ alakú egyenlet, ahol $P(y)$ másodfokú, $Q(x)$ harmadfokú polinom. A könyvben sokat vizsgálom az $y^2 + y = x^3 - x^2$ egyenletet.

Harmonikus analízis A matematikának azon ága, mely függvények harmonikusok összegére (például szinuszok és koszinuszok összegére) való felbontását vizsgálja.

Hitchin-féle modulustér Olyan tér (vagy sokaság), mely egy Riemann-felület fundamentális csoportjának valamely Lie-csoportba mutató reprezentációiból áll.

Hurok Zárt görbe, mint például a körvonal.

Kac-Moody-algebra Adott Lie-csoport hurokcs csoportja Lie-algebrájának az egyenessel vett bővítése.

Katégoria Olyan algebrai struktúra, amely „elemekből” és „morfizmusokból” áll; ez utóbbiak az elemek párpait kötik össze. Például a vektorterek kategóriát alkotnak, ahogy egy sokaság kévéi is.

Kéve Olyan szabály, mely egy sokaság minden pontjához egy vektorteret rendel, és teljesít valamilyen természetes tulajdonságot.

Komplex szám $a + b\sqrt{-1}$ alakú szám, ahol a és b valós számok.

(Két szimmetria) **kompozíciója** Egy objektumnak az a szimmetriája, amelyet úgy kapunk, hogy azon két szimmetriát hajtunk végre egymás után.

Kör Olyan sokaság, amelynek egyik lehetséges meghatározása az, hogy a sík azon pontjainak halmaza, amelyek egy adott ponttól egyenlő távolságra vannak.

Körcsoport Tetszőleges kerek tárgy, például egy kerek asztal forgatásainak a csoportja. Ez a csoport kört alkot, melynek van egy kitüntetett eleme, a csoport egységeleme. A körcsoport a legegyszerűbb Lie-csoport.

Kvantumtérelmélet Ez a kifejezés az alábbi két dolog egyikére vonatkozhat. Elsősorban a fizika azon ágát jelentheti, mely kvantumrészecskék és -mezők kölcsönhatását modellező elméleteket vizsgál. Másodsorban egy ilyen modellt is jelenthet.

Langlands-duális csoport Olyan Lie-csoport, melyet a G Lie-csoporthoz rendelünk egy bizonyos művelettel. Az eredményt (G Langlands-duálisát) ${}^L G$ -vel jelöljük.

Langlands-reláció (vagy Langlands-kapcsolat) Egy Galois-csoport reprezentációjához egy automorf függvényt (vagy egy automorf reprezentációt) rendelő szabály.

Leképezés egy M halmazból (vagy sokaságból) egy N halmazba (vagy sokaságba). Olyan szabály, mely M minden pontjához N egy pontját rendeli hozzá.

Lie-algebra Egy Lie-csoportnak az egységeleménél vett érintőtere.

Lie-csoport Olyan csoport, ami egyben sokaság is, és a csoportbeli művelet a sokaságon egy sima leképezést ad.

Megfeleltetés Különböző típusú objektumok közötti kapcsolat, vagy egy olyan szabály, mely egyik típusú objektumokhoz másik típusú objektumokat rendel. Például a kölcsönösen egyértelmű leképezés egy megfeleltetés.

Mércecsoport (gauge group) Egy adott mérceelméletben fellépő Lie-csoport, mely többek között meghatározza az elméletben lévő részecskéket és kölcsönhatásaikat.

Mérceelmélet (gauge theory) Egy bizonyos típusú fizikai modell, mely bizonyos mezőket és azok kölcsönhatásait írja le. Minden Lie-csoportra létezik egy ilyen elmélet (vagy modell). A Lie-csoportot az elmélet mércecsoportjának hívjuk. Például a körvonal csoportjához tartozó elmélet az elektromágnesesség.

- Moduláris forma** Az egységkörlapon értelmezett olyan függvény, mely speciális transzformációs szabályoknak tesz eleget a körlap szimmetriacsoportjának bizonyos részcsoportjára (az úgynevezett moduláris csoportra) nézve.
- Nagy Fermat-tétel** Az az állítás, hogy az $x^n + y^n = z^n$ egyenletnek a természetes számok körében egyetlen 2-nél nagyobb n -re sincs megoldása.
- Nem-abeli csoport** Olyan csoport, melyben két elem szorzatának értéke általában függ a két elem sorrendjétől. Ilyen csoport például az $SO(3)$ Lie-csoport.
- Polinom (egyváltozós)** Egy $a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$ alakú kifejezés, ahol x egy változót, $a_n, a_{n-1}, \dots, a_1, a_0$ pedig valós számokat jelöl. Hasonlóan definiálhatók többváltozós polinomok is.
- Polinomiális egyenlet** Egy $P = 0$ alakú egyenlet, ahol P egy- vagy többváltozós polinom.
- Prímszám** Olyan természetes szám, mely 1-en és önmagán kívül nem osztható semmilyen természetes számmal.
- Reprezentáció (csoporté)** Olyan szabály, mely egy adott csoport minden eleméhez úgy rendeli hozzá egy adott vektortér egy szimmetriáját, hogy bizonyos természetesen adódó tulajdonságok teljesüljenek. Általánosabban, egy G csoport egy H csoportbeli reprezentációja olyan szabály, mely G minden eleméhez H egy elemét rendeli úgy, hogy bizonyos természetesen adódó tulajdonságok teljesüljenek.
- Shimura–Tanijama–Weil-sejtés** Az az állítás, hogy harmadfokú egyenletek és bizonyos moduláris formák között egy-egy értelmű megfeleltetés áll fenn. A megfeleltetett objektumokra teljesül, hogy a harmadfokú egyenlet megoldásainak száma modulo p (p egy prím) a moduláris forma együtthatóival egyezik meg.
- SO(3)** A gömb forgatásainak csoportja.
- Sokaság** Sima geometrikus alakzat, mint például a körvonal, a gömbfelület, vagy egy fánk felülete.
- Számtest** Olyan számrendszer, melyet a racionális számokból kapunk úgy, hogy véges sok egyváltozós, racionális együtthatós polinom megoldásait hozzávesszük.
- Szimmetria** Egy adott objektum olyan transzformációja, mely megtartja annak alakját és pozícióját.

Szuperszimmetria Olyan szimmetria egy kvantumtérelméletben, mely felcseréli a bozonokat és a fermionokat.

Természetes szám Az 1 szám, illetve minden olyan szám, amely az 1 ismételt összeadásával megkapható.

Véges test Egy p prímszámra a 0 és $p - 1$ közötti természetes számok halmaza, illetve ennek olyan bővítései, melyeket úgy kapunk, hogy hozzávesszük egy egyváltozós polinom megoldásait.

Véges test feletti görbe Egy véges, p elemű test elemeire (illetve a test tetszőleges véges bővítésének elemeire) felírt kétváltozós algebrai egyenletek (például harmadfokú egyenletek) összes megoldásából álló algebrai objektum.

Vektortér Az n -dimenziós lapos tér vektorainak halmaza, mely vektorok összeadásával és vektorok számokkal való szorzásával mint műveletekkel van ellátva. (Ezek a műveletek természetes tulajdonságokat teljesítenek.)